گوڤارا ئەکادیمی یا زانکویا نەوروز (المجلة الأكاديمية لجامعة نوروز)، پ.١٠ ژ.٣، ٢٠٢٠/٢٠٢١
حقوق الطبع والنشر ©2017. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة
المشاع الابداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4. 0، e-ISSN: 2520-789X
https://doi.org/10.25007/ajnu.v10n3a1214

پراکتیزەکرنا رەخنا رەخنێ لسەر تێکستێن رەخنەیی یێن (عبدالرحمن بامەرنی)

انتصار نجيب جوق، پشکا زمانێ کوردی، کولێژا زمانان، زانکویا دهوک، هەرێما کوردستانێ ،عێراق
ژيان صبرى نعمه، پشکا زمانێ کوردی، کولێژا زمانان، زانکویا دهوک، هەرێما کوردستانێ ،عێراق
هدى صديق احمد، پشکا زمانێ کوردی، کولێژا زمانان، زانکویا دهوک، هەرێما کوردستانێ ،عێراق

کورتی

رەخنا رەخنێ ژ تیورێن نوی یێن رەخنەیی یە پشت بەستنێ ل ناڤا تێکستێ دکەت (تێکستا ئەدەبی و رەخنەیی) و خۆ ژ بریارێن ژ دەرڤە دویر دکەت، ئانکو فاکتەرێن ژ دەرڤە کارتێکرنێ ل رەخنەگری ناکەن و رەخنەکا بابەتی یە. ب درێژاهیا دیرۆکا وێ کۆمەکا زاراڤان بۆ پەیدابووینە، ل دەستپێکێ میتۆدەک دیارکری نەبوویە بەلکو دەمێ دوو رەخنە ل تێکستەکێ هاتینە کرن بنیاتێ وێ پەیدابوویە. ئەڤ رەخنە دخوازیتە دووبارە زڤرینێ بۆ تێکستا ئەدەبی (بابەت) و تێکستا رەخنەیی (میتۆد و پێنگاڤ) ب کارێ زێندیکرنا وان رادبیت و تێکستا رەخنەیی یا داهێنایی ژ دەنگێ نڤیسەر و دوو رەخنەگریە. ئەڤ جۆرێ رەخنێ بنەمایێن دیارکری نینن ئەڤە لگۆرەی ئەوێ تێکست و ئەوێ میتۆدا رەخنەگری بکارهینایی دمینیت، لەورا ژی پێدڤییە رەخنەگری شیان و شارەزایەکا پتر ژ رەخنەگرێ ئاسایی هەبیت ژبەرکو پێدڤی ب ئالاڤ و میتۆد و ئاراستێن جودایە.

ڤەکۆلینا مە لژێر ناڤێ (پراکتیزەکرنا رەخنا رەخنێ لسەر تێکستێن رەخنەیی یێن عبدالرحمن بامەرنی) هاتییە ئەنجامدان، کو تێدا مە دیارکریە رەخنا رەخنێ ل سنورێ تێکستا ئەدەبی راناوەستیت بەلکو دەربازی خودێ رەخنێ بخۆ دبیت، ئانکو رەخنە بەر ب رەخنێ دکەڤیت و رەخنەکا دی ژدایک دبیت و دەلیڤا رەخنەگرتنێ لسەر ڤێ رەخنێ ژی هەیە کو بهێتە ژناڤبرن و ئاڤاکرنڤە، ئانکو کریار ب داوی ناهێت. رەخنەگرێن وێ لدۆر تێکستا ئەدەبی دزڤرن، ژبەرکو سەرەرای تێکستا رەخنەیی؛ دووبارە ل پارچە و لایەنێن تێکستا رەسەن دزڤریت. دیتنا گەلەگ رەخنەگرایە لدۆر تێکست و میتۆدا بکارهاتی. لگۆرەی پراکتیزەکرنا مە ژبۆ تێکستێن مە وەرگرتین، بۆ مە دیاربوویە کو (عبدالرحمن بامەرنی) نەشیایە مفایی ژ رێبازەکا رەخنەیی یا دیارکری وەربگریت و ب رێکا وێ کارێ خۆ یێ رەخنەیی ئەنجام بدەت.

1. پێشەکی

رەخنە کریارا پێداچوون و و روهنکرن و شلۆڤەکرنا تێکستایە، هەر تیور و میتۆدەکا رەخنەیی کۆمەکا رێک پێرابوونان هەیە و لق و ئاراستێن جودا وەرگرتینە. رەخنا رەخنێ ژی دناڤ ئاراستێن نوی دا پەیدابوویە، ئەڤ ڤەکۆلین تەرخانکریە ژبۆ ئەڤێ مەرەمێ کو ژ دوو بەشان پێک هاتیە (تیوری و پراکتیک)، د لایەنێ تیوریدا زاراڤ و تێگەه و سەرهلدان و دەستپێشخەرێن رەخنا رەخنێ هاتینە بەحسکرن و ل گەلدا تایبەتمەندیێن رەخنەگرێ رەخنێ و ئارمانج و ئەرک و پێنگاڤێن رەخنا رەخنێ هاتینە روهنکرن. ل لایەنێ پراکتیک تێکستێن (عبدالرحمن بامەرنی) هاتینە وەرگرتن، کو رەخنە ل تێکستێن رەخنەیی گرتینە مینا: هۆزانا (ئاینەک ژ ئەڤینێ) یا (بەشیر مزوری) و هۆزانا (بێدەنگیا هەواریان) یا (محمد علی یاسین)، و (دێ نشتمانا خوە نازینم) یا (هزرڤان)ی، مە ژی پێداچوونەکا دیتر ژبۆ تێکستێن وی یێن رەخنەیی کریە و ل تێکستێن رەسەن زڤرینە.

گرنگیا ڤەکۆلینێ دهنێدایە دیاربکەین تێکست ب ئێک خواندن تەمام نابیت، تێکستا رەخنەیی ژی دەلیڤا دووبارە رەخنەکرنێ هەیە، رەخنەگرێ دووێ دشێت روهنکرن و هەڤبەرکرنەکا زێدەتر و خزمەتەکا پتر پێشکێشبکەت. ئەڤ ڤەکۆلین ب میتودا (وەسفی- شلۆڤەکاری) هاتییە ئەنجامدان.

2. پشکا ئێکێ (لایەنێ تیوری یێ رەخنا رەخنێ)

1.2 زاراڤ و تێگەهێ رەخنا رەخنێ

د بەردەوامیا ڤەکولینێن لدۆر ئەڤی بابەتی هاتینە کرن؛ کۆمەکا زاراڤان بکارهاتینە، ژوان ژی:

زاراڤێ رەخنا رەخنێ یە، ئەڤ زاراڤ لدەڤ (تودوروڤ)ی دیاربوویە، ب درێژاهیا ڤەکۆلینێن لدۆر ئەڤێ رەخنێ هاتینە کرن، گەلەک زاراڤ پەیدابوون مینا: (زمانێ دانوستاندنێ) یان (زمانێ وەسفکرنێ) یان (زمانێ زمانی) یان (ڤیسینا ڤیسینێ- The writing of writing)(1). هندەک جاران ئەڤ زاراڤ دڤەکۆلیناندا ب (پشتی رەخنێ) دهێتە ناڤکرن. ب ئەوێ مەرەمێ کارەکە پشتی رەخنێ دهێتە ئەنجامدان، دیسان ب زاراڤێ (رەخنە- مەرەمە) ژی دهێتە نیاسین(2). هەروەسا ژبەرکو ڤەکولینێن رەخنا رەخنێ ب (خواندن و رەخنە)ڤە ئەنجامددەن ب زاراڤێ (رەخنا رەخنێ- The critique of criticism) ژی دهێتە نیاسین(3).

دبەردەوامیا ڤەکۆلینێن لدۆر رەخنا رەخنێ کۆمەکا گۆتاران لدۆر هاتیە ڤیسین؛ و زاراڤێ (رەخنا ئاشکەرا) دیاربوو وەک وەسفکرنەک لدویڤ دەلالەتا رەخنا لدۆر خۆ دزڤریت، رەنگڤەدانا رەخنا لدۆر خۆ دکەت، چ تێکست نەشێن خۆ

وەسف بکەن و لسەر خۆ باخڤن ئەگەر ب هاریکاریا زاراڤان نەبیت و گەلەک جاران ئەڤ زاراڤ ژ سروشتی دهێتە وەرگرتن(4).

2.2 تێگەهێ رەخنا رەخنێ

ب درێژاهیا دیرۆکا ئەڤێ رەخنێ وەکو هەر تیور و میتۆدەکا دیتر کۆمەکا تێگەهان لدۆر خۆ کۆمڤەکرینە، ئەڤە ژی هندەک ژوان بۆچوونان. رەخنا رەخنێ بەرێخۆدانا رەخنەگرێ رەخنێ یە (تێکستا ئەدەبی، رەخنا هاتیە کرن، پێنگاڤێن رەخنەگری، رێک و شێواز و ئالاڤ) یێن بکارئینایین لگەل روهنکرنا هاڤێتنا پێنگاڤان. ب ئەوێ واتایا رەخنەگر چەندێ سەرکەفتی بوویە ب بکارئینانا میتود و هەلسەنگاندنا تێکستێدا(5). هەروەسا ئەڤ جۆرێ رەخنێ لدۆر رەخنێ بخۆ دزڤریت و پشکنینا بنیات و زاراڤ و پرەنسیپ و ئالاڤێن شلۆڤەکرنێ دکەت، ئانکو گۆتنەکا دی یە درەخنێدا. بابەتێ وێ رەخنە بخۆیە و خۆڤەشارتن و ژێهەلیێن تێکستێ و رەخنا هاتیە کرن ئاشکەرا دکەت(6). دیسان ئەڤ رەخنە لگەل بەرهەمان دئاخڤیت و هزرا ئاڤاکرنا تێکستا خۆ ژ دەنگێ ڤیسەر و رەخنەگرێ ئێکێ وەردگریت، دەست ب گەنگەشە و دانوستاندنێ دکەت ژ پێخەمەت دیارکرنا بەهایێ مرۆڤایەتی. راستە دانەر ژ تێکستێ ب دوماهیک دهێت بەلێ بۆ رەخنەگران یا ڤەکری یە، ل گەل هندێدا دەنگێن رەخنەگران دجوانە و هەر ئێک لگۆرەی تێگەهشتن و بسپۆری و رێرەوا سەردەمی و کارتێکرنێ؛ شلۆڤەکرنێ دکەت و میتۆدێن نوی بکاردهینن. ئەڤ کریارە دەولەمەندکرنا دەنگانە و هەولدانە بۆ پتر ڤەدیتنا راستی و جوانیێ، لدویڤ ئەڤێ رەخنێ نابیت زنجیرەیا رەخنێ بهێتە دابران و هەگەر جارەکێ ژی تێکست کەفتە بەر رەخنێ پێدڤی یە رێکا بەشداریێ یت ڤەکری بیت، ژبەرکو کارێ رەخنەگرێ ئێکێ هۆشمەندیا خوداوەندی نینە تاکو نەهێلیت چ رەخنەگرێن دی دبەشدارین. رەخنە ژی پێدڤی ب بەرسڤ و راستڤەکرنێ یە، ژبەرکو کارەکێ پەرستنێ نینە تاکو زێدەهی لسەر نەهێنە کرن(7).

رەخنا رەخنێ رەخنەکا بابەتی یە Topical criticism، رەخنەگر چاڤدێریا رەخنا ئەدەبی و تێکستا داهێنانی دکەت، ژبەرکو کارێ وی بتنێ ڤەگوهاستن و کۆمڤەکرن نینە، بەلکو هەردوو تێکست دبنە سەنتەرێ گۆتارا وی یا نوی ب شێوەکێ عەقلانی و رێکخستنەکا مەعرفی گۆتارا رەخنەیی Critique article ژێ بەرهەم دهینیت(8). ئانکو میتۆدەکا رەخنەیی یە خۆ ژبریارێن دەرڤە و سەرڤە و ئینتیباعی دویر دکەت، ب شێوەکێ زانستی بریارێ لدۆر رێژەیا پێگیریا رەخنەگری ب یاسا و شلۆڤەکرن و سەرکەفتنا رەخنەگری ددەت. ئەم دشێین بێژین رەخنەگر ب زێندیکرنا بابەتێ تێکستا ئەدەبی و میتۆدا رەخنەگری رادبیت(9).

ئەڤە دبیتە رەخنەیا دووێ The second criticism دیڤچوونێ ل جۆرێ مەعریفی یا رەخنەگرێ ئێکێ دکەت پێخەمەت ئەنجامدانا ڤەکۆلینەکا ئەپستمولوجی دمەیدانا رەخنێدا و ئارمانجا وێ دامەزراندنا گیانێ مەعرفی یە دناڤ زانستێن مرۆڤایەتیدا. ئەڤ رەخنە گۆتارا لێپرسینی یە برێکا هەلوەشاندنا تێکستا رەخنەیی و دووبارە زڤرین بۆ پێکهاتە و کریار و عەقلیەتا ژێ پەیدابووی لگەل ڤەدیتنا جوانکاری و باگرەوەندێ هزری و نهێنیا شلۆڤەکرن و هەلسەنگاندنێ، ب ئەڤێ رێکێ نەکو رێکەکا دی و ئەڤێ میتۆدی نەکو ب چ میتۆدێن دی(10). بیاڤێ راستەڤینە یێ ئەڤێ رەخنێ مەعریفە نینە بەلکو مەعریفا مەعریفێ یە، ئەڤ رەخنە دەربرینێ ژخۆ بخۆ دکەت، دڤێت هندێ بزانین کارێ وێ بتنێ ڤەکۆلینێن رەخنەیی (وەک پەرتووک) نینە، بەلکو لاپەرێن ڤەکۆلینا و کۆنگرەیا پارچەکێ ژڤێ جۆرێ رەخنێ، ئەڤە و لدویڤ کارێن رەخنەیی جیاوازی تێدا پەیدابن، دهەمان دەمدا بەرامبەرکرنا رەخنەگرێ رەخنێ لگەل راستیا بابەت و میتۆدان دڤێت بێ لایەنی و شارەزایەکا تەمام هەبیت و دویر بیت ژ بۆچوونێن تایبەت و خۆدییەتا رەخنەگرێ ئێکێ (11). ئەڤ رەخنە مل ب ملێ چالاکێن مرۆڤایەتی شۆرەشا راستکۆیێ ئەنجام ددەت، بەرۆڤاژی بەرامبەرێ دکەت و کۆمەکا میتۆد و بەرهەم و بابەتێن جۆراوجۆر و جیاواز پشکداریێ تێدا دکەن، ئەڤە ژی دەولەمەندی و دەستکەفتێن مەزن و کێلگەیا جیاواز ژ ئاراستێن رەخنەیی پەیدادکەت، ئەڤە بەهایێ گۆتارا رەخنەیی یە(12).

ژ ئەڤان پێناسان بۆ مە دیاردبیت رەخنا رەخنێ ڤەکۆلێ لسەر رەخنێ و ڤەکۆلینێن ئەپستمولوجی دکەت، بابەتێ وێ رەخەیە، ژ لایەکێڤە تێکستا رەخنەیی وەک کەرەستە وەردگریت و رێکێن شلۆڤەکرنێ دیاردکەت و هەلدسەنگینیت و ژلایەکێ دیڤە لدۆر تێکستا ئەدەبی بخۆ دزڤریت و رۆهنکرن و شلۆڤەکرن و زێدەکرنێن زێدەتر ژ رەخنەگرێ ئێکێ ددەت.

3.2 سەرهلدانا رەخنا رەخنێ

ئەگەر لدۆر کریارا داهێنانێ باخڤین، پاشی لسەر دیاردە و کریارێن شلۆڤەکرن و پشکنین و چاوانیا بکارئینانا تیوران و هەلسەنگاکا وان راوەستین و چاڤدێریا بەرهەمان بکەین؛ دێ ب ساناهی شێین هۆشمەندیێ بکارئینین و مێژوویا رەخنێ

دیاربکەین. ب ئەڤێ رێکێ دیاردا رەخنا رەخنێ ژی دناڤدا دیاردبیت کو ل گەلدا پەیدابوویە پاشی لق و تیور بەلاڤەبووینە و ئەڤ مێژوویە ژی بۆ کارێ ئەدەبی دزڤریت. بگشتی مێژوویا سەرهلدانا ئەڤێ رەخنێ بۆ سەدێ بیستێ دزڤریت، ژبەرکو سەدێ ڤەژاندنا زانین و دەولەمەندکرنا رەوشەنبیرێ یە، بەرهەمێن هزری و فەلسەفی و زانست و ئەدەبی پەیدابووینە و گەشەکرینە و ئەڤە رێخۆشکەرە بۆ دووبارە خواندنێ و رەخنەکرنێ ژی، کەواتە رەهێن رەخنا رەخنێ لڤێرە دیاردبن(13).

هندەک ژێدەر مێژوویا وێ بۆ (تیورا لاسایکرنێ) یا (ئەرستو)ی دزڤرینن کو دبیتە دەستپێکەکا نەئێکسەر، ب ئەوێ مەرەمێ رەخنە ل مامۆستایێ خۆ (ئەفلاتون)ی کریە بیی ناڤلێکرنەکێ بۆ وێ رەخنێ بکەت(14). (تزیفیتان تودوروف)ی دەمێ ل سالا (1984)ێ پەرتووکا (میخائیل باختین و پرەنسیپێ دانوستاندنێ) بەلاڤەکری؛ وەسا بەحسێ پرەنسیپێ دانوستاندنێ دکەت کو پێدڤیاتیەکا مرۆڤی یە و ئەڤێ کریارێ دەستپێشخەری د مەیدانا رەخنێدا پەیداکر. ل سالا (1966)ێ (جولیا کریستیڤا) چەمکێ دانوستاندنێ ل فەرەنسا پێشکێشکر ئەوژی ب رێکا وانەکێ بناڤێ (پەیڤ و دانوستاندن و رۆمان). ب بۆچوونا هەردووان هەر تێکستەک ژ کۆمەکا وەرگرتنان پێکدهێت و تێکستەکا دی ئاڤادبیت و ئەڤێ ژی بکێمی دوو خواندن دڤێن (15). کەواتە رەخنا رەخنێ لگەل ئێکەم تێکستا رەخنەیی یا هاتیە رەخنەکرن سەرهلدایە.

4.2 دەستپێشخەرێن رەخنا رەخنێ (ژ رەخنەگرێن رەخنا رەخنێ)

1.4.2 سیجفرید ماتشینجر

ئەڤی رەخنەگرێ ئەلمانی ل سالا (1933)ێ پەرتووکا رەخنا رەخنێ ڤیسیە، ژ ئەگەرێ شکەستنا (هیتلەر)ی هەتا (1945)ێ نەهاتیە بەلاڤەکرن. ناڤەرۆکا وێ هندی دگەهینیت کو رەخنە ئازادە و پێدڤیاتییەکە چارەسەریا ئاراستێن جۆراوجۆر دکەت، لەورا پێدڤی یە ئەڤ رەخنە سەربەخۆ بیت. ب دیتنا وی هەموو دەمان رەخنە نەشێت تێروتەسەلیێن تێکستان دیاربکەن، بەلێ بکێمی پێدڤی یە تشتەک بهێتە ڤەدیتن و نەدیاریەکێ ئاشکەرابکەت، رەخنەگر وژدانا خۆ ئارام بکەت و پرەنسیپ سنورێن زاتییەتا رەخنێ بپارێزیت. رەخنا رەخنێ کێماسی و ڤالاهیان پردکەت و زێدەهیان ژی دکەت (16).

2.4.2 مارس بارس

ئەڤی رەخنەگری ب بەلاڤەکرنا گۆتارا چالاکێ ئێخستە مەیدانا رەخنا رەخنێدا، ناڤەرۆکا وان کۆمێنت بوون لسەر تێکستێن ئەدەبی و شلۆڤەکرن و کێشەیێن رەخنەیی. هەرچەندە ب ئێکسەر ئاماژە ب تێگەهێ (رەخنا رەخنێ) نەدایە، لێ دشێین بێخینە د چارچۆڤێ ئەڤێ رەخنێدا ب تایبەت گۆتارا (رەخنا دوو رەخنەگران) و (رەخنە چی یە؟) کو کار لسەر کۆمەکا تێکستێن رەخنەیی کریە، شلۆڤە و دەستنیشانا تێگەهێن رەخنەیی کریە و ئاماژە ب هندەک کێشەیێن رەخنەیی یێن تووش بوویی دایە (17). ناڤبری پالپشتیا پێشنیارێن فورمالیست و بونیاتگەران دکر، رەخنەکرنا تێکستێن رەخنەیی نەکریە، بەلکو ب رۆهنکرنا تیورێن رەخنەیی رابوویە و ئەڤە بوویە بنیات بۆ رەخنا رەخنێ ژبەرکو کارێ وی خواندنەک بوویە لسەر تێکستێن رەخنەیی. کریارەکا کەتواری و زێندی و بابەتی پێشچاڤ دکەت، هەروەکو کریارەک پێدڤی ب دووبارە زڤرینێ یە، ژبەرکو شلۆڤە و هەلسەنگاندن ئامادەیی هەلەیێ یە و ئەڤە دخوەستە بەرێخۆدانا هووربینڤە. ژ ئەڤان بۆچوونێن وی بۆ مە ئاشکەرا دبیت کریارا رەخنێ پێدڤی ب دووبارێ خواندنێ یە (18).

5.2 تایبەتمەندیێن رەخنەگرێ رەخنێ

رەخنا رەخنێ میتۆد و بابەتێن دیارکری نینن لدویڤ بچیت؛ لەورا پێدڤیە رەخنەگرێ وێ یێ جودا بیت و تایبەتمەندیێن پتر لدەڤ هەبن، ژوان ژی:

أ. ئاگاهی ژ میتۆدێن کەڤن و هەڤچەرخ هەبیت، چاوانیا سەرەدەریکرنێ لگەل هەر تێکستەکا ئەدەبی و بنەمایێن ڤیسینا رەگەزێن ئەدەبی بزانیت و شیانێن دووبارە رێکخستنا هزرێ هەبیت و د هەمان دەمدا شیانێن بەرسڤدان و رازیکرنا رەخنەگرێ ئێکی ژی هەبیت(19).

ب. پێدڤیە زانا و شارەزابیت دزانین و زانستێدا و ب تایبەت زانستێ جوانکاریێ بگەهیت. بتنێ کارێ وی دیارکرنا کێماسیان نەبیت و هیچ لقەکێ هەردوو تێکستان فەراموش نەکەت و شلۆڤەیا دیاردێن تێکستا رەخنەیی و نهێنی و ڤەشارتنێن تێکستا داهێنانی دیاربکەت. ل ئاستەنگان ئاگاهداربیت و ب هووربینی و هۆشمەندی کاری ئەنجامبدەت(20).

ج. پێدڤییە خۆ ژلایەنگیریا رەخنەگرێ ئێکێ دویر بێخیت چ وەک (پەرستن، پەسندان، شکاندن) گرنگیێ ب لایەنێ بابەتی بدەت و ژ بەهایێ تێکستێ کێم نەکەت، دهەمان دەمدا فاکتەرێن چاپکرن و بەلاڤکرن و ریکلامێ

كارتێكرنێ ل بریاردانا وی نەكەت، كەواتە خواندنەكا بابەتی یە ژ زێدەروویی، شكاندن، سەرڤەیی و بێ بنەمایێ دویرە(21).

د. بەرهەمئینانا پەیوەندیەكا نوی دناڤبەرا خوانده‌ڤان و تێكستا ئەدەبی و رەخنەییدا كو ب رەنگەكێ جودابیت ژ یا رەخنەگرێ ئێكێ. پێدڤییە خواندەڤانی پالبدەت كو بزڤریتە تێكستا ئەدەبی و رەخنەیی، ژبۆ گەهشتنا پێشبینیا نیڤی بۆ هەر تێكستەكێ و دووبارە دارێتنا پرسیارێن مەعریفی یێن گرێدایی هەردووان(22).

ه. پێدڤییە خودان ئەزموون بیت و ئالاڤێن جۆراو جۆر بكاربینیت و رێكا شلۆڤەكرنا وی یا ئێک ئاراستە نەبیت(23).

6.2 ئارمانجا رەخنا رەخنێ

ئەڤێ میتۆدێ گرنگیا خۆ هەیە، رەخنەگر هەولا روهنكرنا هەموو لایەنێن تێكستێ ددەت و جەختێ لسەر هویركاریێ دكەت، ژ ئارمانجێن وێ یێن سەرەكی:

أ. كارتێكرنا بابەتی و ئاریشا تێكستا رەخنەیی لسەر هزرا رەخنەگری یە، پاشی دووبارە كارتێكرن و دارێتنە دبیاڤێ رەخنێدا.

ب. تێكەلیا بۆچوونان لگەل رەخنەگرێ ئێكێ ژ پێخەمەت هەڤسەنگی و نێزیكی و ڤەدیتنا نوویاتیێ، دیسان دیاركرنا تایبەتمەندیێن ئەوێ میتۆدا رەخنا ئەدەبی یا بكارهاتی.

ج. ئەنجامدانا دانوستاندنەكا دووانی، نوژەنكرنا رەخنا ئێكێ و ئەنجامدانا رەخنا دووێ ژ پێخەمەت پێشئێخستن و دەولەمەندكرنا ڤەكۆلینان(24).

كەواتە ئارمانجا وێ وەرگرتنا دوو سەمتایە، یا ئێكێ ژ رەخنەگری یە بۆ تێكستێ و یا دیتر ژ رەخنەگری یە بۆ رەخنێ، ب واتایا رامانا تێكستێ ب ئێک پێنگاڤ خۆیا نابیت، لڤێرە رەخنەگرێ رەخنێ شینوارێن تێكستا ئەدەبی و رەخنەیی شلۆڤەدكەت و تێكستەكێ دئافرینیت و دەرفەتا گەلەک خواندنان ددەت. بكورتی دووبارە زیندیكرن و ب گیان ئێخستنا تێكست و میتۆد و تیورێن رەخنەیی دكەت.

7.2 ئەركێ رەخنا رەخنێ

أ. چاڤپێكەڤتن و كۆمكرنا دەنگانە (دەنگێ ڤیسەر و رەخنەگران)، كەسەكێ نایابی لسەر یێ دیتر نینە، رەخنەگرێ دووێ رێژا پێگیری و چاوانیا هەلسەنگاندنا رەخنەگرێ ئێكێ دیاردكەت، بەرێخۆدانا هۆشمەندی و ئینتیباعییەتا رەخنەگری دكەت(25).

ب. ئەكادیمی، بەرپرسیاری، دەولەمەندكرن و گشتگیركرنا ڤەكۆلینایە. ڤاڤارتنا زاراڤ و تێگەهان دكەت، تیور و میتۆدێن رەخنەیی ژ نەئاشكەرایێ بۆ ئاشكەرایێ دبەت(26).

ج. رێخۆشكرن و هاریكرنا خواندەڤانی دكەت دشلۆڤەكرنا تێكستێن ئەدەبی و رەخنەیدا دئێک دەمدا. ب رێكا پشكنینا رەگەزێن هەردوو تێكستان، چاوانیا كارتێكرنا هۆكارێن (رەوشەنبیری، جڤاكی و سیاسی) لسەر هزرا دانەر و رەخنەگری(27).

د. كاركرن لسەر هۆشمەندیا خواندەڤانێ نەبەرهەمهێن و دیتنا رەخنەگری لسەر دابێژا رەخنەگرێ ئێكێ دەربارەی تشتێ گوتی و نەگوتی دتێكستێدا. بەرهەمئینانا گرێ یا نوی دناڤبەرا (خواندەڤان و تێكست) و (تێكست و تێكستا رەخنەیی) (28).

9.2 پێنگاڤێن رەخنا رەخنێ

ئەو پێنگاڤێن پێدڤییە رەخنەگرێ رەخنێ لدویڤ بچیت تاكو گۆتارەكا رەخنەیی یا سەركەفتی بهێتە ئەنجامدان ئەڤێن ل خوارێنە

أ. خواندنەكا هویربین بۆ تێكستا ئەدەبی و رەخنەیی.

ب. پێشنیاركرنا ئاریشا تێكستا رەخنەیی ژبۆ خالا گەنگەشێ.

ج. وەرگرتن و دەستنیشانكرنا میتۆدا رەخنەگری پشتبەستن لسەر كری، و چاوانیا شلۆڤەكرنا تێگەه و زاراڤ و رێكێن پێرابوون و كاركرنێ د تێكستا ئەدەبیدا. كەواتە پشتبەستنا ژێدەر و ئاراستێن رەخنەیی ژ گرینگەكێ دەستپێدكەت ژ پێخەمەت گەهشتنا ئەزموونا بابەتی و مەعرفی.

د. پێشكێشكرنا زێدەهیێن پێدڤی ژلایێ ناڤەرۆک و میتۆدیڤە(29).

ه. دەستنیشانكرن و وەرگرتنا هەر پارچە و لایەنێ تێكستان، شلۆڤەكرنا بەرفرە ددەت و ئەنجامێن تایبەت تۆماردكەت و پرسیار و دیتن و بۆچوونێن خۆ دسەلمینیت، بڤی ئاوایی دیالۆگا رەخنەیی دڤەكۆلینێدا پەیدادبیت ژبەركو خواندنەكا دووانی یە (30).

3. پشكا دووێ (رەخنا رەخنێ و تێكستێن رەخنەیی یێن عبدالرحمن بامەرنی)

ئەڤ پشكە تەرخانكریە ژبۆ پراكتیزەكرنا میتۆدا رەخنا رەخنێ لسەر سێ تێكستێن رەخنەیی یێن (عبدالرحمن بامەرنی)، كو وی خواندن بۆ سێ هۆزانێن هۆزانڤانێن جوا كریە مینا: هۆزانا (ئاینەک ژ ئەڤینێ) یا هۆزانڤان (بەشیر مزوری) و هۆزانا (دێ نشتمانا خوە نازێنم) یا (هزرڤان)ی و هۆزانا (بێدەنگییا هەواریان) یا (محمد علی یاسین). مە سالۆخدانا خواندنا رەخنەگری كریە و پاشی ڤالاهی و كێماسی یێن رەخنەییا وی پر كرینە و رێكا میتۆدا بكارهاتی دەستنیشانكریە و شلۆڤەكرنەكا زێدەتر كریە. ئەڤ گۆتار هاتینە وەرگرتن داكو پتریا لایەنێن وان بهێنە روهنكرن كو دراستیا خۆ دا رەخنەگری پشت بەستن لسەر كۆپلەكێ یان دووان كریە.

1.3 دیاردە و كارتێكرنا وان لسەر شعرەكا (بەشیر مزوری)

گۆتارەكا (عبدالرحمن بامەرنی) یە دپەرتووكا (تێكست و شلۆڤەكرنێن رەخنەیی) دا كو خواندن بۆ هۆزانا (ئاینەک ژ ئەڤینێ) یا (بەشیر مزوری) كریە. هەروەكو ژ ناڤێ گۆتارێ دیار (دیاردە و كارتێكرنا وان لسەر شعرەكا بەشیر مزوری) رەخنەگری ڤیایە خواندنەكا جڤاكی بۆ هۆزانا هۆزانڤانی بكەت. هەرچەندە ئاماژە ب ڤێ چەندێ نەكریە و نەگۆتیە خواندنەكا جڤاكی یە، بەلێ دیاردە و كارتێكرنا جڤاكی لسەر بەرهەمی دیاركریە، زێدەتر بەحسێ وان دیاردان دكەت یێن دناڤ جڤاكێ ڤیسەریدا هەین و كارتێكرن لێ كری و دناڤ بەرهەمیدا رەنگڤەداین. دڤی جۆرێ خواندنێدا ڤیسەر دبیتە سەنتەر، و بەرهەم ب رێكا ڤیسەر و جڤاكێ تێدە ژیایی دهێتە شلۆڤەكرن. هەروەكو دئەڤێ خواندنا (عبدالرحمن بامەرنی) بۆ هۆزانی كری ئەڤ چەندە دیاركریە، كەواتە دگۆتارا رەخنەیا رەخنەگری ئەنجامدایی ئەڤ چەندە بەحسكریە.

ل دەستپێكێ رەخنەگری بەحسێ دیاردە و چاوانیا كارتێكرنا وان یا مەزن لسەر هۆزانڤانی كریە، ئاماژە ب ئەوێ چەندێ كریە كا چاوان دكەڤندا هەتا نوكە دیاردان كارتێكرن لسەر وێنەیان هەیە، هەر ژ كەڤندا ئەڤ وێنەكرن لدەڤ مرۆڤان هەبوویە. ئەڤ وێنەكرن یا گشت دیاردێن سروشتی یێن دەوروبەر بوویە، ئەوێن پەیوەندییەكا ئێكسەر ب ژیانا وان یا رۆژانەڤە هەیی. لدویڤدا بەحسێ هۆزانڤانان وەک تەخەكا گرنگ یا جڤاكی دكەت، و دناڤ بەرهەمێن واندا رەنگڤەددەت. لدەمێ هۆزانڤان هۆزانێ دادرێژیت و وێنەیێن خۆ یێن هۆنەری دروست دكەت مفایی ژ ئەوان دیاردان دكەت، هۆزانڤان بۆ دارێتنا هۆزانا خۆ و دروستكرنا وێنەیێن هۆنەری مفا ژ دیاردێن جڤاكێ خۆ دبینیت. هەروەسا ئاماژێ ب وێ چەندێ دكەت هۆزانڤانێ زیرەک ئەوە یێ مفایی ژ دیاردێن جڤاكێ خۆ بكەت و داهێنانێ تێدا بكەت د دروستكرنا وێنێن هۆزانا خۆدا " هۆزانڤانێ زیرەک و دەستهەل ژی ئەوە یێ بشێت ژ تشتێن دەوروبەرێن خوە دیمەنەكێ نوی بەرهەمبینیت" (31). دیاردێن دەوروبەر بۆ هۆزانڤانی وەكو كەرەستانە، داكو ئەو داهێنانێ تێدا بكەت و لێكدانەڤەیەكا نوی بۆ بكەت.

رەخنەگری هەولدایە خواندنەكێ بۆ هۆزانا (ئاینەک ژ ئەڤینێ) یا هۆزنڤان (بەشیر مزوری) بكەت و ل ئەوان دیاردان بگەرێت ئەوێن كارتێكرن ل هۆزانڤانی كرین و دناڤ هۆزانا ویدا دیاربووین. رەخنەگری ل دەستپێكا خواندنا خۆ ئاماژە ب پەیڤا (مەستبوون) كریە وەكو دیاردەكا جڤاكی، هۆزانڤانی ژی هۆزانا خۆ بڤێ چەندێ دەستپێكریە "دیاری بۆ وان چاڤێن مەست و كەنیا شرین". رەخنەگری بەرامبەر مەستبوونێ چەند تێگەه و شلۆڤەكرنێن خۆدیاركریە "مەستبوون، ئەگەر بێ هۆشی بیت و چوونا ناڤ خەیالێ و دووری دورهێلی بیت، مەستبوون ئەگەر ژ دەستدانا راستیان بیت و رەڤین بیت، ئەگەر خۆ بەرزەكرن بیت ژ تشتێ هەی و دروستكرنا خەونان بیت، مەستبوون ئەگەر بێ ئاگاهی و بێ ئومێدی و نەئارامی و دوو دلی و لاوازی و خەمۆكی بیت، مەستبوون ئەگەر دروستكرنا رەڤینەكێ بیت ژ گڤاشتنەكێ. ئێا ئەڤە ئەو مەستبوونە یا هۆزانڤانی پێ بازێرێ خوە، خەلكێ بازێرێ خوە، عاقلمەند و سیاسی و رەوشەنبیر و هزرمەندێن بازێرێ خوە پێ تەشبیهی چاڤێن یارا خوە كرین"(32). رەخنەگری پشت بەستن لسەر پەیڤا (مەستبوون) بتنێ كریە بێی كو پارچە یان كۆپلەكا هۆزانێ بینیتە خوار، ب دیتنا مە پێدڤی ب ئاماژەكرنا ئەڤێ پارچێ هەبوویە:

دمەستییا ڤی بازێریدا بەرزەدبم..

بابەلیسكەكا عشقێ پێچای

دناڤ پیرییا دادوەرێیدا..

خۆ ددەمە

ئاگردانكێ سار(33)

رەخنەگر دیاردكەت كو مەستبوون دیاردەكە دناڤ جڤاكێ ویدا هەیە و خەلكێ بازێرێ وی ب هەموو تەخ و چیناڤە بخۆڤەدگریت و ئەڤە دیاردەكا خرابە،

هۆزانڤانى ڤيايە ئەڤێ دياردێ ب رێكا مەستبوونا چاڤێن يارا خۆ وەک بابەتەک بگەهينيتە هەركەسى. مەستيا چاڤێن يارا وى وەكو هێمايەكێ هاتيە بۆ خواندەڤانى بۆ زانينا دياردا دناڤ جڤكێ ويدا بەربەلاڤ.

دياردەكا دى يا دناڤ جڤاكيدا كو رەخنەگرى ڤيايە دياردبكەت و شلۆڤەبكەت، دڤى وێنەيى دا هاتيە:

بەرف كەنارێن دووير

سەفەرەكا درێژ درێژ دكەن

بيناهيا من يا ب هيڤيا تەڤە پيربووى(34)

دئەڤى وێنەيدا رەخنەگرى دياردەكا دى دياركريە؛ ئەوژى چوونا دەرڤەيى وەلاتييە. ئەڤە زێدەتر دناڤ چينا گەنجاندا هەيە، وەكو وى ئاماژەپێكرى هەر هندەكا هندەک حەز هەنە، هندەک شيانە بدەستڤەبينن، هندەک ژى بۆ گەهشتنا وان حەزان بەرەڤ وەلاتێن دى چووينە " زێدەتر گەنج ڤێ كۆچبەرێ دكەن و گەنج ژى دبێ حەزكرى نينن، هندا حەژێكرن يا هەى و هندان ژى نيشانى كريە و هندا ژى هەڤژين هەنە. ئەڤێن چووين ژى گەهشتينە پێگەها خوە و خۆشى و لەزەتێن خوە، حەزكرێێن وان ل بەندمانا وانن، چاڤەرێ نە، لێ پرسيار ئەو چاڤەرێيا هەتێ تا كەنگى" كوچبەرى وەكو دياردەكا جڤاكى، رەخنەگرى ب دياردەكا نەجوان و خراب ناڤكريە و ئاماژە ب ئەوێ چەندێ كريە پێدڤييە بەرسنگگرتن بۆ ڤێ دياردێ بهێتەكرن. ئەڤ دوو ديارە بوون هۆزانڤانى دهۆزانا خۆدا بەحسكرين و رەخنەگرى ڤيايە پتر بۆ خواندەڤانى روهن بكەت؛ چونكو ب هەبوونا ئەڤان جۆرە دياردان جڤاک وەكو جڤاكەكێ ئاسايى نابيت، يان وەک رەخنەگرى دڤێت. ب ديتنا وى ئەڤ دوو دياردە جڤكێ وى بەرف نەمانێ دبەن. بەربەلاڤبوونا دياردەكا وەكو مەستبوونێ دهەمى تەخێن جڤكيدا، بێگۆمان دێ كارتێكرنا خۆ يا خراب لسەر جڤكى هەبيت، ئەو جڤاک دێ ب جڤاكەكێ نەهشيار هێتە ديتن، چونكو ئەڤێ هەموو تەخ و چين بخۆڤەگرتينە، بڤێ چەندێ ئەو كەسێن دناڤ ئەڤى جڤاكيدا دژين دێ كەسێن بێ هۆش و بێ بەرهەم بن و دێ جڤاكەكێ خراب دروستكەن، چونكو ب هيچ رەنگەكێ مرۆڤ و جڤاک ژێک ناهێتە جوداكرن، ژ لايەكێڤە مرۆڤ جڤاكى دروست دكەت، ژلايەكێ ديڤە ئەو جڤاكێ مرۆڤ تێدا دژيت ب هەمى تايبەتمەنديێن خۆڤە كارتێكرنێ ل مرۆڤى دكەت. هۆزانڤانى ب رێكا هۆزانا خۆ بابەت ئازرانديە و رەخنەگرى ڤيايە بابەتى زێدەر ب ئازرينيت بۆ هندێ ئەڤ دياردە بهێتە دياركرن و چارەسەركرن.

دياردا دووێ كۆچبەرى، ئەڤ دياردە ژى ددەمەكيدا ب رەنگەكێ بەرفرەە دناڤ جڤاكيدا بەلاڤبوويە، تا وى رادەيى هۆزانڤانى ڤيايە دناڤ هۆزانا خۆدا بەحس بكەت. هۆزانڤان و رەخنەگر بەشەكن ژ جڤاكى، ژبەرهندێ هەرئێک ژوان ڤيايە ب رێكا بەرهەمێ خۆ يان گۆتارا خۆ بابەتى بگەهينيتە خواندەڤانى. بێگۆمان دياريێن بڤى رەنگى دناڤ جڤاكيدا؛ جڤاكى بەرەڤ ئاراستەكا نەديارڤە دبەن، هۆزانڤان و رەخنەگرى ژى ڤيايە ئەڤ دياردە بهێتە ئازراندن و بەحسكرن بۆ هندێ رێک و چارەسەرى بۆ بهێتە ديتن بەرى جڤاک بهێتە تێكدان.

ل دوماهيا خواندنا ئەڤێ گۆتارێ بۆ من دياردبيت، رەخنەگرى خواندنەكا جڤاكى بۆ هۆزانێ كريە، ئاماژە ب هەردوو دياردێن جڤاكى (مەستبوون و كۆچبەرى) كريە كو كارتێكرنەكا خراب لسەر جڤاكى هەيە. هەرچەندە ئەڤ دياردە داينە دياركرن و تا رادەكێ خرابيا وان ژى بەحسكريە، بەلێ رەخنەگرى دشيا پتر ديتنا خۆ يان رێكا دروست بۆ چارەسەريا ئەڤان دياردان دياربكەت، چونكو دەستنيشانكرن بتنێ بەس نينە، بەلكو پێدڤى يە رێكێن چارەكرنا وان ژى بهێنە دياركرن، چونكو ڤيسەر و رەخنەگر پارچەكن ژ جڤاكى و ب هيچ رەنگەكێ ژێ ناهێنە جوداكرن، لەورا دياركرنا بۆچوونان ئەركێ وانە، ئەون ئەڤان دياردان بۆ خەلكى دياردكەن.

سەرەراى هندێ رەخنەگرى بتنێ بابەتێ (مەستبوون و مشەختبوون) وەک دوو دياردێن جڤاكى دناڤ هۆزانا ناڤبريدا بەحسكريە، لێ ژبلى ڤان هۆزانڤانى بەحس ل ڤەگەريان و خۆشيا وەلاتى ژى كريە، كو رەڤێن چارەسەرى نينە:

نوزانم

چاوا چاڤێن تە يێن خومارى

تێبگەهينم..

كو ژبلى وان

شەڤا من..

چ ئاسمان و ستێر نينن

چ بێدەنگى و

ژينێ چ رەنگ و تام نينن (35)

ديسان هۆزانڤان ل جهەكێ دى دبێژيت:

دێ كا وەرە

داپچينەسەيرانا و

تژی بەریكێن خۆ بوهار بكەین(36)

كەواتە هۆزاڤانی ئەو گرێیا جڤاك ژێ دنالیت و چارەسەری ژێ بەحس كریە كو چوون بۆ وەلاتێن بیانی چ خۆشی و ژیان نینە، لەورا دكۆپلا دووێ یا بۆریدا داخوازا هاتن و ڤەگەریانێ بۆ وەلاتی دكەت و ب (سەیران) سالۆخدایە و دەمان دەمدا ئاماژە ب بوهارێ كریە، ژبەركو وەلات ب هەمی وەرزان و ب تایبەت وەرزێ بوهارێ ب خەملترە و خۆشی و جوانیەكا رادەبەر هەیە. ب دیتنا مە پێدڤی بو رەخنەگر ژی لگەل ئاریشا جڤاكێ ئاماژە ب چارەسەرێ كربا هەروەكو هۆزاڤانی ئاماژەپێكری. ئەڤە ژبلی هندێ رەخنەگری ئاماژە ب دەستنیشانكرنا میتۆدا بكارئینایە نەكریە، ئەوژی (میتۆدا جڤاكی)یە، ئەڤ میتۆد خودان دوو ئاراستەیە ئێك ژوان ئاراستان بەحس ل كارتێكرنا دیارێن جڤاكی لسەر هۆزاڤانی دكەت و ئاراستا دووێ كارتێكرنا هۆزانێ لسەر جڤاكی دكەت. ئاراستا ئێكێ لناڤ شلۆڤەكرنا رەخنەگریدا هەیە، بەلێ ئاراستا دووێ ل شلۆڤەكرنا ویدا ناهێتە دیتن، مە باوەرە هەر كەسێ ئەڤێ هۆزانێ بخوینیت دێ كارتێكرنێ لێ كەت، ژبەركو گەلەك وێنە و دیاردە پێكڤە گرێداینە و كەسەك ل وەلاتی نینە ئێك ژ ئەڤان دەردان نەكێشا بن مینا: (مشەختبوون، نەئارامی، شەڤێن سار، خەم، چاڤەرێی و خاترخواستن و نەدادوەری). ب هاتن و زڤرینێ هەر تشت دێ گرنژیت و خەملیت.

2.3 هزرڤان چاوان یاریا ب زمانی دكەت

ئەڤە گۆتارەكا دی یا (عبدالرحمن بامەرنی)یە دپەرتووكا ویدا (تێكست و شرۆڤەكرنا رەخنەیی) بەلاڤبوویە. ل دەستپێكێ رەخنەگری بەحسێ زمان و خولقاندن و داهێنانێ د زمانیدا كریە، وەسا دیاركریە هەرچەندە مرۆڤی بخۆ زمان خولقاندیە، لێ هەر مرۆڤی بخۆ داهێنان دزمانیدا كریە، زمان و بكارئینانا زمانی مرۆڤی ژ گیاندارێن دی جودا دكەت. زمانێ داهێنانێ ئەو زمانەیە یێ دشێت وی تشتی بخولقینیت یێ پێشتر مرۆڤی نەكری. ئانكو داهێنانێ دوی تشتیدا دكەت یێ پێشتر دهزرا مرۆڤیدا نەبووی یان ب وی رەنگی نەهاتیە دیتن. ئانكو هۆزاڤان ب رێكا زمانێ خۆ لێكدانەڤەكا نوی بۆ دیاردە و رویدانێن دەوروبەر دكەت، نەوەكو هەی بەلكو ب رەنگەكێ جودا، داكو سەرنجا خواندەڤانی بۆ هۆزانێ رابكێشیت.

وەكو ژ ناڤونیشانێ هۆزانێ دیار (دێ نشتیمانا خوە نازینم)، هۆزاڤانی ڤیایە ب رێكا كۆپلێن هۆزانێ ڤیانا خۆ بۆ وەلاتێ خۆ ب هەمی تایبەتمەندیێن ویڤە دیاربكەت. هەولدایە وەسفا ئەوی نشتیمانێ تێدا دژیت بكەت و نازاندنێ بدەتێ ب رێكا جوانیا سروشت و ژینگەها وی، كو هۆزاڤان بڤی سروشت و جوانیێ عاشق بوویە، هەروەكو دبێژیت:

من ژ بارانێن بهارێ جامەكا مشت

ژناڤ خویسارا سەحارێ داڤەكا گشت

ژبەر سیبەرا پەساری هن ئاخ مالشت

تەڤ كرنە ئێك و ڤەستران (37)

هۆزاڤانی ب رێكا ئەڤێ كۆپلێ ڤیانا خۆ بۆ بارانێن بوهارێ، خویسارا سەحارێ، سیبەرا پەسارێ دیاردكەت، كو پێكڤە بووینە كەرەستێ دەربرینا هۆزاڤانی بۆ وەلاتێ وی. پاشان بەردەوامیێ ددەتە هۆزانا خۆ و وێنێ بەحسكری، ئەوژی ب رێكا ئەوان كەرەستێن وی بەحسكرین و دكەتە هەڤیر، ئەڤە ئاماژەكە بۆ بەردەوامیا ژیانێ دنشتیمانا ویدا، وەكو چاوا هەڤیر بۆ ئامادەكرنا نانی یە و نان ژی پێدڤیاتیەكە بۆ ژیانێ.

هۆزاڤان بەردەوامیێ ددەتە وەسف و سالۆخدانا نشتیمانا خۆ. ب دیتنا وی سروشت ددلێ ویدا ئاوازا بەرهەمدئینیت، ئەو پەیڤ لگەل وان ئاوازان دهێتە گۆتن جوانترین ستران دژەنن. بڤێ چەندێ هەر تشتێ دسروشت و ژینگەها نشتیمانا ویدا هەیی؛ جوان دهێنە دیتن وەكو چاڤێن مامزەكێ. هەروەكو دبێژیت: (سترانەكێ ب چاڤێ، مامزەكێ ستران دگۆتن بەند) . هەر ژ دەستپێكێ هەتا دوماهیكا هۆزانێ هۆزاڤان بەحسێ جوانیا نشتیمانێ خۆ كریە و ڤیانا خۆ ب رێكێن جودا دكۆپلێن هۆزانێدا دیاركریە.ئەڤی نشتیمانی ب دونیایێ نادەت؛ چونكو بتنێ ب وی نشتیمان و سروشتی دلخۆش دبیت. ئەڤێ چەندێ وەسا كریە كو ئەڤ هۆزان كارتێكرنێ ل رەخنەگری ژی بكەت ب رەنگەكی ڤیایە گۆتارەكێ لسەر هۆزانا ناڤبری بنڤیسیت، بۆ هندێ هۆزان و بابەتێ وێ بۆ خواندەڤانی روهن بن.

رەخنەگری ڤیایە ب رێكا وێنێن هۆزانێ زمانێ هۆزانێ و ئەو داهێنانا هۆزاڤانی كری دیاربكەت. د وێنێ ئێكێدا وەكی ئەو دیاردكەت (ستران بەندا ب چاڤێن مامزێ دبێژیت) داهێنان و سنعەتكاری تێدا كریە، ب رێكا ئەڤی وێنەیی ڤیانا خۆ بۆ سروشتێ نشتیمانێ خۆ دیاربكەت. ل دویڤدا دبێژیت (وێ ئاوازێ ب خوەرا برم) رەخنەگر دیاردكەت، كو هۆزاڤانی داهێنان كریە و ب رێكا ئەڤی وێنەی دخەیالا ویدا ئەو لڤینا دناڤ وێنەیدا دروستكری و ئەو لگەل خۆ بری. ب

دیتنا رەخنەگری هەر دەمێ هۆزانڤانی شیا لڤینەکێ یان روحەکێ بدەتە وێنێن خۆ یێن هۆزانی ل وی دەمی بەرهەمێن جوان بەرهەم دهێن "ژبەرکو هۆزانڤان وێنەیان دبینیت و ب سنعەتکاری و ئەزموونا خوە یا شعری و مەعریفی، گیانی پێ دبەخشیت" (38) کەواتە هۆزانڤانی ڤیایە وێنێن هۆزانێ و داهێنانا وی شلۆڤەبکەت ئەڤە ژی دچیتە قالبێ (رەخنا نوی)دا بێی کو رەخنەگر ئاماژێ ب ناڤێ میتودا بکارهاتی بدەت. لگۆرەی ئەڤێ میتودێ (زمانێ هۆزانی ژ زمانێ ئاسایی جودایە، زمانەکێ مژاوییە و یێ پڕە ژ زڤراتی و کەند و کۆران، زمانەکە یێ ئالۆز و پری هێمایە، لەورا پێدڤی ب راڤەکرن و هووربینیێ یە). رەخنەگری بێی ناڤکرنا میتۆدێ ڤیایە هندەک رێک و پێرابوونێن وێ ئەنجامبدەت.

داهێنان دهۆزانێدا ب گەلەک شێواز و رێکا دهێتەکرن، ب رێکا بکارئینانا زمان و پەیڤێن جودا و تایبەت ب هۆزانڤانیڤە، یان شێوازێ ڤیسنا هۆزانێ، ب تێکدانا یاسایێن زمانی بۆ دروستکرنا زمانەکێ جودا (زمانێ شعری)، هەروەکو هۆزانڤان دبێژیت:

ژبارانێ، نەینکەکێ ئاڤادکەم نەجادۆڤان
وێ نەینکێ دکەمە وێنە ژ تەرا و ژ خوەرا
ئارامگەها ژ وێنەیان ئاڤ و بایە
هەرئێک ژمە لبەرامبەر لخۆ دنێریت(39)

واتە داهێنان دهۆزانێدا نەبتنێ دروستکرنا هندەک وێنەیانە، وێنەیان پەیوەندی ب شێواز و زمانێ هۆزانێ هەیە. بۆ نموونە (جون کوهین)ی ب رێکا تێکدانا یاسایێن زمانی دروست دبیت، ئەڤ تێکدانا یاسایێن زمانی هەر بۆ دروستکرنا وێنەیێن جودایێ زمانێ شعریە. ئەڤ دەرکەڤتنا ژ یاسایێن زمانی زمانەکێ جوان و جودا و شعری دروستدکەت. هەلبەت ئەڤ تێکدان و لادانە بۆ دروستکرنا (وێنێن هۆنەری، کێش و سەروا یان ریتما هۆزانێ یە... هتد). وێنێ هۆزانڤانی دروستکری نەینک ژ ئاڤ و بایێ چێکریە و هەر ئێک خۆ دیا خۆرا دبینن و ئەڤە نەکریە کارێ جادۆڤانان بەلکو راستی و ئارامگەهەکە.

رەخنەگر وەسا دیاردکەت کو ئەو داهێنانا هۆزانڤانی کری، یاریکرنە ب زمانی بۆ دروستکرنا وێنێن هۆنەری " هۆزانڤانی چاڤێن مامزێ بتنێ بۆ راکێشانا خاندەڤانی وەرگرتینە"(40) هۆزانڤانی چاڤێن مامزێ وەکو هێمایەک بۆ جوانیا سروشت و حەژێکرنا سروشتی بکارئینایە، کو ب جوانیا وی سروشتی سەرخۆش بوویە "سەرخۆشیا هەنێ ژ سروشت و سحرا سروشتی بوویە. هۆزانڤانی دڤێت حەژێکرنا خوە بۆ سروشتی ددەرازینکا شعری را دیاربکەت، دگەل نشتیمانا خوە بژیت و وەسف بکەت"(41). هۆزانڤانی ب ڤێ چەندێ حەژێکرنا خۆ بۆ وەلاتێ خۆ دیاردکەت، دوی وەلاتیدا هەست ب خۆشی و جوانیا سروشتی و ئارامیێ دکەت. دکۆپلەکا دیدا هۆزانڤان لسەر ئەڤێ ڤیانا وەلاتی بەردەوامە لێ ئەڤێ جارێ ب رێکا هەتاڤ و خۆناڤێ دیتردیاردکەت، کو ئەو ئارامیا تیشکێن هەتاڤێ ل بوهاران دەردکەڤن نەگەرم و نەسار، هندەک جاران راستە راست و هندەک جاران ژناڤ عەڤران، هەردووان هۆزانڤان جوانی و خۆشیێ ژێ دبینیت و رەنگا و رەنگیێ پەیدادکەن، ئەڤ وێنێ ئەو بەحس دکەت پێدڤی ڤەکرنا هێمایانە ژبۆ لێکدانەڤەیا رامانا دروست، هۆزانڤان دبێژیت:

چەند حەز ژ تیشکێن هەتاڤێ دکەم؟
کو دهێن نەرم.. نەرم ژناڤ پاخلێن عەڤران
خوناڤێ دکەنە هەفت رەنگ (42)

هۆزانا (دێ نشتیمانا خوە نازینم) وەکو ژ ناڤونیشانی وێ دیار هۆزان لسەر نشتیمانییە، دەمێ هۆزان دهێتە خواندن و شلۆڤەکرن ئەو کەرەستە و هێمایێن تایبەت ب نشتیمانیڤە بتنێ ل کوردستانێ هەنە یان پێ ناڤدارە، ئەو هێما پێدڤینە ژبۆ ڤەکرنا کۆد و هێما و شلۆڤەکرنا هۆزانێ و دیارکرنا مەبەستا هۆزانڤانی، وەکو دگۆتارا ناڤبریدا دیاربووی. دناڤونیشانی گۆتارێدا خواندەڤان هزر دکەت، هەر وێنەکی د هۆزانێدا هاتی ب رێکا زمانی هاتیە دروستکرن رەخنەگری شلۆڤەکریە، ئانکو یاریکرن ب پەیڤان ئێخستیە بەرچاڤ، بەلێ ب درێژاهیا شلۆڤەکرنا وی بتنێ چەند رێزکێن سالۆخدانا وی دیارکرینە بێی بنموونەکێ بینیت و ئاشنابوونێ دروست بکەت " مرۆڤی زمان یێ خولقاندی و سنعەتکاری و داهێنان هاتیە کرن، زمان دشێت تشتی بخولقینیت، کو پێشتر مرۆڤ لێ هایدارنەبوون" (43) ئەڤە پارچەکە ژ شلۆڤەکرنا وی گۆمان دئاخڤتنا ویدا نینە:

هەڤیرێ من دوئالیزما گەردوونێ بۆ
ئاورەکا ژ زەرەچاڤێن دلبەرێ
ئارامگەە ژ وێنەیان ئاڤ و بایە
هەر ئێک ژوە ل بەرامبەر ل خوە دنێریت (44)

ب دیتنا مە ژی کو ب رێکا یاریکرن ب زمانی وێنێن سەرنجراکێش دروستکرینە، کو بتنێ زمان دشێت ڤێ بکەت، ژبەرکو ئەو هەڤیرێ ئەو دبێژیت چ ژگەردوونی کێم و زێدەناکەت، لێ وی ب تشتەک گرنگ دانایە. دیسان نشتیمانی چاڤ نینە

هەتا ئاوریان بدەت، دیسان ژی وێنێ وی کێشایی ژ ئاڤ و بای هۆزاڤان دشێت لێ بنێریت بەلێ نشتیمان نەشێت.

رەخنەگری کۆپلەکا هۆزانێ کریە کاکلا شلۆڤەکرنا خۆ و لدۆر وێ بتنێ دزڤریت. ب دیتنا وی"هۆزاڤانی ڤیانا خوە بۆ نشتیمانا خوە دیارکریە، لڤێن ئێخستیە وێنەیی و رح پێ بەخشیە و جوانی بەرهەم ئینایە و تشێن نوی خولقاندینە" لێ بتنێ ئەڤ کۆپلە تێرا رەخنەگری ناکەت تاکو لسەر رامانا هۆزانێ هەلبیت و ژ لایەکێ دیڤە چەندین وێنێن دیتر هەنە ب روهنتر عشقا هۆزاڤانی دیاردکەت و پێدڤی ب فەراموشکرنا وی نەدکر:

هەکو ئارهان بەردبیتە تەنهابوونێ

شەیدا دبارۆڤەک چیای دا ژ های دچیت

پێکەکا مەی، ئاورەکا چاڤێن دلبەرێ

ناگوهۆریت ب هەبوونا گەردوونێ(45)

دیسان ب رێکا هندەک وێنێن دیتر مینا: (حەزکرنا بارانا بهارێ، سەحارا نشتیمانی، ئاخ، بارۆڤا چیایی، تیشکێن هەتاڤێ، عشر، خوناڤ و هەمەرەنگیا رەنگان) ڤیانا خۆ دچەسپینیت و ب جانێ خۆ دزانیت و دنیایێ ناگوهۆریت. سەرخۆشیا هۆزاڤانی لسەر خاترا چاڤێن مامزێ بتنێ نەهاتیە، بەلکو سەرخۆشیا هەنێ ژسروشت و سحرا سروشتی بوویە، شیایە ب وێنێن جودا داکۆکێ ل نازاندنا وەلاتی بکەت، بەلێ رەخەگری چ نموونەکا دیتر وەک بەلگە نەئینایە، کو داکۆکێ ل ڤیانا وی بکەت.

لدوماهیێ دشێین بێژین رەخنەگری بزاڤ کرینە هۆزانێ لدویڤ هزرا خۆ شلۆڤەبکەت، هەرچەند ناڤونیشانێ گۆتارێ (هزرڤان چاوان یاریا ب پەیڤا دکەت)، لێ یاریکرن ب زمانی و داهێنانا زمانی ب روونی و تێروتەسەلی دیارنەکریە. دروستکرنا هۆزان و وێنێن هۆزانێ، یاریکرن ب زمانی بۆ دروستکرنا زمانەکێ جودا یان زمانەکێ داهێنەرانە لدویڤ هندەک یاسا و دەستورا دهێتە دیارکرن. بۆ نموونە ئێک ژ بنەمایێن هەرە گرنگ یێن دروستکرنا زمانێ هۆزانێ ئەوە، تا چ رادە هۆزاڤانی پێگیری ب یاسایێن زمانی کریە، تا چ رادە ئەو یاسا تێکدایینە، چونکو دەرکەڤتن و لادانا وی ژ یاسایێن زمانی دبیتە ئەگەرێ پەیدابوونا زمانەکێ ئەدەبێ بەرز. هەلبەت ئەڤ چەندە ژی هەر بۆ دروستکرنا کێش و سەرا هۆزانێیە. دزمانێ هۆزانێدا لادان ژ یاسایان د هەمی ئاستێن زمانی (دەنگ، پەیڤ، رستە و واتا) دهێتەکرن، بڤێ چەندێ زمانێ داهێنەرانە پەیدا دبیت. بۆهندێ گۆتار و ناڤونیشان زێدەتر یەک بگرن، رەخنەگر دشیا زمانێ هۆزانێ ب تێروتەسەل و ژ هەمی لایاڤە شلۆڤەبکەت، داکو لگەل ناڤونیشانێ گۆتارێ پتر هاتبا گونجاندن. یاریکرن ب زمانی واتە تێکدانا یاسایێن زمانی یان بکارئینانا هندەک پەیڤ و دەربرینێن تایبەت ب هۆزاڤانیڤە کو ب شێوەکێ زۆر کێم دزمانێ ئاساییدا دهێتە دیتن یان ژی بکارئینانا پەیڤێن سەرەمێن کەڤن یان بێژین پەیڤێن مری و ساخکرنا وان، کو بووینە ئەگەرێ دروستبوونا زمانێ هۆزانی، ئەگەر ئەڤ چەندە ژ لایێ رەخنەگریڤە هاتبا دیارکرن دوی دەمیدا گۆتار دا جوانتر و روهنتر بیت و زێدەتر لگەل ناڤونیشانی بگونجیت. دیسان دشێین بێژین دڤێ گۆتارێدا میتۆدەکا رەخنەیی ب دروستی نەهاتیە بکارئینان کو رەخنەگری بکارئینابیت بۆ شلۆڤەکرنا زمانێ هۆزانێ.

خشتێ ئێکێ(بەراوردی و بەرامبەریکرنا هزرێن هەردوو رەخنەگران)

هۆزان	رەخنەگرێ ئێکێ	رەخنەگرێ دووێ
وێ ئاوازێ ب خوەرا برم	وێنە ب لڤینێ دیتیە	سەرەرای هندێ وێنە ب رێکا لادانێ دروست بوویە، شکاندنا ئاخفتنا ئاسایی یە
سترانەکێ ب چاڤەزەرێن مامزەکێ دگۆتن بەند وێ ئاوازێ ب خوەرا برم	بتنێ لسەر ئێک کوپلا راوەستیایە ژبۆ شلۆڤەکرنێ	پتریا کوپلا پێکڤە دگرێدانە و پێدڤی ب ڤەکرن و روهنکرنا کۆدایە
هۆزان	ئاماژە ب میتۆدا بکارهینانێ نەکریە	میتودا رەخنا نوی

3.3 وێنەیێن شعری د هەلبەستا (پێدەنگیا هەواریان) دا یا هەلبەستڤان (محمد علی یاسین)

ئەڤە گۆتارەکا دی یا (عبدالرحمن بامەرنی) یە ژ پەرتووکا (تێکست و شرۆڤەکرێن رەخنەیی). رەخنەگری ڤیایە وێنێن شعری دهۆزانا هۆزاڤانێ ناڤبریدا دیار و شلۆڤەبکەت. ل دەستپێکێ رەخنەگری بەحسێ خواندەڤان و چێژوەرگرتن ژ هۆزانێ کریە، چاوا هۆزاڤان دێ شێت کارتێکرنێ ل خواندەڤانی بکەت و بخۆڤەگرێدەت، داهێنانێ دزمانێ خۆدا کەت، داکو بشێت هژمارەکا زۆرترا خواندەڤانان لدۆر خۆ کومڤەبکەت. ب دیتنا وی هۆزاڤانێ راستەڤینە ئەو هۆزاڤانە ئەوێ پێ بشێت هژمارەکا زۆرا خواندەڤانا کۆمبکەت، لێ ب دیتنا مە ئەڤە نەمەرجە؛ چونکو چێدبیت ئەو خواندەڤانە بتنێ ب هۆزاڤانی، زمانێ وی،

سەربۆرا وی یان ئەو بابەتێن دڤێسیت کاریگەربیت. هۆزاڤانێ شارەزا و زیرەک ئەو هۆزاڤانە ئەوێ خواندەڤانێ راستەقینە هەبی، ئەوێ هەمی یاسا و دەستورێن ڤێسینا هۆزانێ دزانیت. دزانیت هۆزاڤان چەند شیایە زمانەکێ جوان و جودا دروست بکەت، چەند شیایە یاریا ب زمانی بکەت، ئەو خواندەڤانێ ئاستی وی و هۆزاڤانی تارادەکێ نێزیکی ئێک بیت یان بلندتر؛ چونکو ئەو خواندەڤان دشێت دیێژیت هۆزاڤانی د دروستکرنا هۆزانا خۆدا چەند داهێنان کریە.

رەخنەگری دڤێ گۆتارێدا خواندنەکا ئنتیباعی بۆ هۆزانێ کریە، هەروەکو ئەو بخۆ ئاماژێ پێ ددەت کو هۆزانێ کارتێکرن لێ کریە تا وی رادەی پێ کاریگەر بوویە و خواندنەکێ بۆ هۆزانێ بکەت، بۆ هندێ وێنە و لایەنێن نەدیارێن هۆزانێ ئاشکەرا بکەت. ئەو وێنەیێن دهۆزانێدا چاوا کارتێکرن ل ژیانا هۆزاڤانی کریە، بۆ هندێ هەست و نەستێن خۆ دئەڤێ هۆزانێدا دەربڕیت. هەلبەت ئەڤێ چەندێ کارتێکرنەکا زێدەتر ل رەخنەگری کریە "وێنە چەند شیایە کارتێکرنێ ل رەنگڤەدانا کەسایەتییا ڤی هۆزاڤانی بکەت و ژیانا وی و هەست و نەستێن وی بەرۆڤاژی سەر بەرپەران بکەت یان ژی ئەو چ نهێنی و سنعەتکارینە، شاعری ئافراندن تێدا کری و ب وێ ئافراندن و سنعەتکارییێ، خوە کریە جهێ پویتەپێدانا مە و هەر کەسێ ل شعرا وی ڤەگەریت، بۆ جارا دووێ و سیێ ژێ تێر نابیت"(46) رەخنەگری ڤیایە ئەو داهێنان و ئافراندنا هۆزاڤانی دهۆزانا خۆدا کری بۆ خواندەڤانی رۆهنتر بکەت، هەر جارەکا دخوینیت خۆشیەکێ ژێ وەربگریت، ژبەر جوانی و شێوازێ دارێتنا هۆزانێ.

ئێک ژ نیشانێن دیارێن رەخنا ئینتیباعی، رەخنەگر گەلەک جیهناڤێ (ئەز) بکاردئینیت. رەخنەگری ژی دگۆتارا خودا ل چەند جهان ئەو جهناڤ بکارئینایە. "تشتێ ئەز کێشایمە هەلبژارتنا ڤێ کۆپلێ ژی، ئەو خۆشی بوون یێن من ژ ڤی وێنەیێ شیعری وەرگرتین"(47) هۆزانێ کارتێکرنەکا ئێکسەر لسەر رەخنەگری کریە و سەرنجا وی بخۆ راکێشایە، ژبەرهندێ ژی زۆر ب باشی بەحسی هۆزان و وێنێن د هۆزانێدا هاتین کریە. هۆزانێ وەسا کارتێکرن لێ کریە لگەل خۆدا بریە جیهانا حەز و خواستێن هۆزاڤانی.

خالەکا دی هۆزاڤانی زۆر ب باشی بەحسێ هۆزاڤانی و شیانێن وی دکەت، یێ جودایە و شیانێن وی نەوەکی یێن کەسەکێ دی یە" تشتێ وی جودا دکەت ژی دەما ئەو هەوارییان ژ بێدەنگیا خوە دکەتە زێار و بۆ بای دیێژیت، ئەو چاڤێن یارا خۆ دبینیت و یێ بێ سیناهی نینە، یا کو ئەو یێ دیێژیتە مە یا من جیهانەک جودایە و ئەو جیهانە، من بۆ خۆ یا ئافراندی و بمن بتنێ ڤە گرێدایە... هتد".

ب رەنگەکێ گشتی دشێین بێژین زۆر ب شێواز و دروستکرنا وێنێن هۆزاڤانی کاریگەرە. دبەردەوامیا گۆتارا خۆدا وێنێن هۆزانێ شلۆڤەکریە. هەر وێنەک ژی زێدەتر ژێ بەرێ کارتێکرن لێکریە . "هۆزاڤان لڤێرە بتنێ ناراوەستیت و ب وێنەیەکێ دی و ب دەربرینەکا جوداتر ژ ئەوا دگەل (بای) نیشا مە دای، پتر مە دگەل شعرا خوە دبەت، دەما دبێژیت (تاریترین رۆژهەلاتان)، ئەرێ ئەگەر رۆژهەلات ژی دتاری بن، پا کەنگی رۆناهی هەیە" ئەڤی وێنەی و دارێتنا وی کارتێکرنەکا زێدەتر لێ کریە کو ب دیتنا وی د دارێتنا ئەڤان وێناندا هۆزاڤان بخۆ دبێژیت یێ جودایە، عەشقا وی ژی یا جودایە. "هۆزاڤانی مە ژی خودان قەلەم.... فلاشباککرن" (48).

رژدیا هۆزاڤانی و دەست دانەهێلانا وی دکۆپلا ئێکێدا دیاردبیت، کو ژ مێژەیە هەست و ڤیانا خۆ بۆ چاڤێن یارا خۆ دیاردکەت، بەلێ (با) ل گەل خۆ دبەت و بەرزەدکەت و ناگەهینیتە گوهێن یارێ:

ژمێژەیە ئەز سترانا هەبوونا خوە

دگەل ئاوازا چاڤێتە

بۆ گوهێ بای دڤەدلۆرینم(49)

کۆپلا دوماهیکێ زێدەتر داکۆکیکرنە ل ڤیان و بیرکرنا دلبەرێ، کو ل هەر دەمەکێ و ل هەر جهەکێ بتنێ یار هەیە، یار بوویە هەبوونا وی، نەشیایە خۆ ژێ قورتالبکەت. چار جارا پەیڤا (بتنێ) دووبارەکریە ژبۆ زێدەتر جەختکرنا یارێ نەکو کەسەک یان تشتەک دی:

لڤان دەمان

بتنێ و بتنێ بیریا تە دکەم

لڤان دران

بتنێ و بتنێ ژتە حەزدکەم(50)

هەرچەندە رەخنەگری کۆپلێن هۆزانێ لدویڤ ئێک شلۆڤەنەکرینە، لدەستپێکێ کۆپلا ئێکێ شلۆڤەکریە کو بەحسێ ڤیانا ژمێژدە یا هۆزاڤانی کریە و پاشی کۆپلا دوماهیێ شلۆڤەکریە کو سەرەرای هەر تشتی چێدبیت بتنێ یارا وی ل بیرە و ژێ پاشگەز نەبوویە.

ب دیتنا مە هەبوونا یارێ بۆ وی ژهەر تشتی گرنگترە، ب هەبوونا وێ ساریا زڤستانێ نامینیت و ل هاڤینێ گەرم دچیت. هۆزانڤان دبێژیت ب ئامادەبوونا وێ نەدشێم بژیم و دژیانێدا کاربکەم پێدڤیا خۆ دابین بکەم، نەژی دشێم ل دیوانا وێ بم، ل ژیانا خۆ بگەرم و کار و ئەرکەکێ ئەنجام بدەم، ژیان و هەر تشت بتنێ هزر و خەیال و لێگەریان بوویە. هۆزانڤان ئەگەرێ ڤیسینا هۆزانێ بۆ هەبوونا یارێ دزڤرینیت، ژبەر هەستێن وێ یێن ساڤا و دویراتیا وێ هۆزان هاتیە ڤەهاندن. هۆزانڤان دناڤبەرا دوو دیداراندا پتر عاشق دبیت، ئەوژی هەبوون و دیدارا یارێ بخۆیە و دهەمان دەمدا ئاشوپ و خەیالا وێیە یاکو تشتێ ڤیایی و بدەست نەکەڤتی دڤێت ب رێکا خەیالێ دروست بکەت و بکەهینیتێ. خەیال ب رێکەکا ساناهیتر دیتیە بۆ دەربرینا هەستێن خۆ، ژبەرکو دراستیدا یارا وی ژێ دویرە:

ئەزێ دویرم
لڤان دران
ساڤاترین هەستێن تە
پاکترین هەلبەستێن من
دناڤبەرا دو دیداراندا
ژئاشوپێ خەیالا تە
ژدایک دبن (51)

بچوکترین هەستێن یارێ بۆ هۆزانڤانی د گرنگ بووینە، هۆزان رێکا ئێکانە دیتیە بۆ دەربرین و تەنابوونێ، ل دەمێ ڤیسینێ و ل دەمێ پێنووس د دەستیدا کاردکەت و بیرهاتنا وێ ڤەدگوهێزیتە سەر لاپەران. ل وی دەمی هۆزانڤان پتر عاشق دبیت و هەست ب گەرماتیا هەمبێزا وێ دکەت و لاپەرێ خۆ پێ دخەملینیت و پر دکەت ژ پەیڤێن وەک هەستێن وێ یێن گەرم وەسا هۆزان و هۆزانڤان دنخێڤن و داگیردکەن:

وبەستینە دەستێن من
دناڤبەرا بیراهتنەکێ
ژگەرمترین باوەشێن تە
گەرم دبن، خوە دنخێڤن(52)

ل دوماهیا خواندنا مە بۆ گۆتارا ناڤبری دشێین بێژین، رەخنەگر زۆر ب هۆزانڤانی کاریگەربوویە، لەورا ڤیایە گۆتارەکا جوان لسەر هۆزانا هۆزانڤانی بنڤیسیت. هۆزانێ زێدەتر بۆ خواندەڤانی روهن و شلۆڤەبکەت. ئەو لایەنێن نەدیار و تاری بۆ خواندەڤانێ ئاسایی زێدەتر روهن بکەت، هەتا ئەو ژی هەست ب خۆشی و تام و چێژ و جوانیا هۆزانێ بکەت. وێنەیێن شعری زێدەتر دیاربکەت، لدەمێ خواندنا گۆتارێدا هۆزان بۆ خواندەڤانی روهنتر دبیت. د خواندنا ئینتیباعیدا رەخنەگر یێ ئازادە د دیارکرنا بۆچوونێن خۆدا بۆ بەرهەمی، ئەو بەرهەم ب شێوەکێ وەسا هاتیە دارێتن لایەنێ جوانێ کارتێکرن لێکریە، یان بەرۆڤاژی یا بێ تام و چێژ بیت بۆ رەخنەگری، ل وی دەمی توندی دگۆتارێدا دهێتە دیتن بەرامبەر بەرهەمێ ئەدەبی. دئەڤێ گۆتارێدا رەخنەگری ب جوانی هۆزان شلۆڤەکریە ئەوژی ژ ئەگەرێ کارتێکرنا وێ یا زۆرە لسەر رەخنەگری، ژبەرهندێ ژی هۆزان و هۆزانڤان ل ئاستەکێ بلند دبینە.

خشتێ دووێ: شلۆڤەکرن و بەراوردکرنا خواندنێن رەخنەگران

هۆزان	رەخنەگرێ ئێکێ	رەخنەگرێ دووێ
پترا کۆپلان	خۆشی ژ جوانی و شێوازێ دارێتنێ دیتیە و ب تایبەت کۆپلا دووێ و جەختکرن لسەر پەیڤا (تاریترین رۆژهەلاتان) کو ئەڤان سەرنجا وی راکێشایە و بوویە هێڤێ،ێ شلۆڤەکرنا وی.	سەرەرای وێ کۆپلێ، چەند دیمەنێن سەرنجراکێش هەنە مینا: (ئاشوپا یارێ دەما هۆزانڤانی خەیال دکەت، بچوکترین هەستێن یارێ وی دکەت هۆزانڤان).
ئەگەرێ نەگەهشتنا وی بۆ یارێ...	دزڤرینیت بۆ (بای) ژبەرکو لگەل خۆ دبەت و ناگەهینێ.	نەبوونا کەسەکێ یە دکەتواریدا کو لێ عاشق ببیت، لێ دگەریت لێ نابینیت.
هۆزان..	ئاماژە ب میتود و رەخنا بکارهاتێ نەکریە.	رەخنا ئینتیباعی یە.

4. ئەنجام

لدوماهیا ڤەکۆلینێ گەهشتیە ئەڤان ئەنجامان

أ. رەخنا رەخنێ ژ تیورێن نوی یێن رەخنەیی یە، بابەتێ وێ رەخنە بخۆیە و پشکنینا زاراڤ و تێگەه و میتۆدا بکارهاتی دکەت. دەلیڤا دوو خواندنا یان پتر ددەتە تێکستا ئەدەبی و رەخنەیی دئێک دەمدا. ڤێ ئاوایی دبیتە دیتنا دوو رەخنەگران و پتر لدۆر هەردوو تێکستان. تێکست دهێتە هەلوەشاندن و ئاڤاکرن و جارەکا دی دهێتە ژناڤبرن و ئاڤاکرنڤە.

ب. رێک و پێرابوونێن رەخنەگرێ ئێکێ روهن و زێدەتر دکەت و ئالاڤێن زێدەتر بکاردهینن، ڤالاهیان پر دکەت و کێماسیان چارە دکەت.تێکست دەولەمەندتر لێ دهێت.

ج. میتود و رێکێن (عبدالرحمن بامەرنی) بکارئینایین ل ئاستێ پیدڤیدا نەبووینە، ژبەرکو میتود نەهاتینە دەستنیشانکرن بتنێ رەخنەگری هەولدایە لگۆرەی هندەک رێک و پێرابوونان رەخنا خۆ ئەنجامبدەت، کو دهۆزانا (ئاینەک ژ ئەڤینێ) خواندنەکا جڤاکی کریە بیێ ناڤکرنەکێ بدەت میتودا خۆ و ژ هەردوو ئاراستێن ئەڤێ رەخنێ بتنێ ئاراستەک هاتیە وەرگرتن ئەوژی کارتێکرنا دیارێن جڤاکی لسەر هۆزانڤانی و ئاراستا دووێ کو کارتێکرنا هۆزانێ یە لسەر خواندڤانی ژلایێ رەخنەگریڤە هاتیە فەراموشکرن.

د. دهۆزانا (دێ نشتمانا خوە نازینم) هندەک پێرابوونێن (رەخنا نوی) ئەنجامدایە ئەوژی چ ناڤلێکرن بۆ رەخنا خۆ نەئینایە . لڤێدەر بتنێ ئاماژە ب شلۆڤەکرنا ئەوان وێنەیان دایە یێن ب رێکا لڤینێ دروست دبن و فەراموشا لادانێن زمانی و جوداهیا ئاخفتنا ئاسایی ژ یا هونەری کریە.

ه. د هۆزانا (بێدەنگیا هەوارییان) رەخنەگری رەخنەکا ئینتیباعی کریە و دیسان ژێ ئاماژە ب ناڤێ وێ نەکریە. لڤێرە رەخنەگر دئازادن دشلۆڤەکرنێن خۆدا.

و. گۆتارێن ناڤبری یێن هاتینە بکارئینان وەک نموونە، ناڤونیشان لگەل ناڤەرکا وان ئێک ناگرن، ناڤونیشانەک هاتیە دانان و ناڤەرۆکا گۆتارێ ب رەنگەکێ دیتریان بێژین دویر ژ ناڤونیشانی هاتیە دارێتن. نموونێن هۆزانێن وەرگرتین ب تێروتەسەلی نەهاتینە شلۆڤەکرن ب رەنگەکێ خواندڤان د هۆزان و مەبەستا هۆزانڤانی بگەهیت بیێ لێ زڤرینێ لۆ هۆزانێ بکەت. دهەردوو هۆزانێن (ئاینەک ژئەڤینێ) و (دێ نشتیمانا خوە نازینم) بتنێ کۆپلەک یان دوو هاتینە وەرگرتن، ئانکو فەراموشا پتریا کۆپلان کریە.

5. پەراوێز

1. بدرة قرقری، (2015-2016)، نقد النقد في المغرب العربي، اطروحة دكتوراه، جامعة أبي بكر بلقايد، كلية اداب و اللغات، ص7.
2. إندريك أندرسون مبرت، ت.د.الطاهر أحمد مكي، (1991)، مناهج النقد الادبي، مكتبة الاداب، القاهرة، ط1، ص67.
3. جموعي سعدي، (2013-2014)، نقد النقد في الثقافة العربية المعاصرة: دراسة نقدية في مشروع محمد لطفي اليوسفي، اطروحة دكتورا، جامعة الحاج لخضر-باتنة، ص51.
4. جموعي سعدي، نقد النقد في الثقافة العربية المعاصرة، ص49.
5. باقر جاسم محمد، (مارس2009)، نقد النقد أم الميتانقد (محاولة في تأصيل المفهوم)، مجلة عالم الفكر، العدد3، مجلد37، ص123.
6. رشيد هارون، (خزيران2012)، الاسس النظرية النقد النقد، العدد1، مجلد2، ص123.
7. تزيفتان تودوروف، ت.د. سامى سويدان، (1996)، نقد النقد (رواية تعلم)، دار الشؤون الثقافة العامة- وزارة الثقافة و الاعلام، بغداد- العراق،ط2، ص148-149.
8. د. نادية هناوي سعدون، الاشكالية الوضائفية مابين نقد النقد و النقد العربي، ص3
9. http://www.addustour.com/articles/968897-27-8-2018
10. محمد الداهي، (الخميس 13أكتوبر2013)، نقد النقد، جريدة الخليج، دار الخليج ، ص2.
11. بدرة قرقری، نقد النقد في المغرب العربي، ص11-12.
12. د.ميجان الرويلي و د.سعد البازعي، (2005)، دليل الناقد الادبي، دار البيضاء- المغرب، بيروت- لبنان، ط4، ص404-405.
13. جموعي سعدي، نقد النقد في الثقافة العربية المعاصرة، ص45.
14. هەمان ژێدەر، ل44.
15. باقر جاسم محمد، نقد النقد أم الميتانقد (محاولة في تأصيل المفهوم)، ص107.
16. د.ميجان الرويلي و د.سعد البازعي، دليل الناقد الادبي، ص318-319.
17. إندريك أندرسون مبرت، ت.د.الطاهر أحمد مكي، مناهج النقد الادبي، ص41.
18. بدرة قرقری، نقد النقد في المغرب العربي، ص41.
19. هەمان ژێدەر، ل47-48.
20. إندريك أندرسون مبرت، ت.د.الطاهر أحمد مكي، مناهج النقد الادبي، ص221.
21. هەمان ژێدەر، ل231.
22. باقر جاسم محمد، نقد النقد أم الميتانقد (محاولة في تأصيل المفهوم)، ص4.
23. هەمان ژێدەر، ل4.
24. د. نادية هناوي سعدون، الاشكالية الوضائفية مابين نقد النقد و النقد العربي، ص3.
25. بدرة قرقری، نقد النقد في المغرب العربي، ص23.
26. تزيفتان تودوروف، ت.د. سامى سويدان، نقد النقد (رواية تعلم)، ص147.
27. نادية هناوى سعدى، نقد النقد بين الادبي و الثقافي، صحيفة القدس العربي، ص2
28. http://www.alkhaleej.ae/supp/page/994199de=ad53-488-8b2abfe7dd5bfae.sep18/2017.
29. باقر جاسم محمد، نقد النقد أم الميتانقد (محاولة في تأصيل المفهوم)، ص123.
30. رشيد هارون، الاسس النظرية نقد النقد، ص125-126.
31. عبدالرحمن بامەرنی، (٢٠١٤)، تێکست و شرۆڤەکرنێن رەخنەیی، چاپخانا پارێزگەها دهوکێ، دهوک،چ١، ل ١٢٣.
32. عبدالرحمن بامەرنی، تێکست و شرۆڤەکرنێن رەخنەیی، ل ١٣٣.
33. بەشیر مزوری، ئاینەک ژ ئەڤینێ، ژڤی مالپەری هاتیە http://bashirmizory.blogspot.com/2014/03/6/blog-post.html
34. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
35. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
36. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
37. هزرڤان، (شوباتا ٢٠١٣)، دێ نشتمانا خوە نازینم، گۆڤارا چاڤدێر، ژمارە١٢٣، ل ١٢.
38. عبدالرحمن بامەرنی، تێکست و شرۆڤەکرنێن رەخنەیی، ل ٢٣٧.
39. هزرڤان، دێ نشتمانا خوە نازینم، ل١٢.
40. عبدالرحمن بامەرنی، تێکست و شرۆڤەکرنێن رەخنەیی، ل ٧٣.
41. عبدالرحمن بامەرنی، تێکست و شرۆڤەکرنێن رەخنەیی، ل ٧٣.
42. هزرڤان، دێ نشتمانا خوە نازینم، ل١٢.
43. عبدالرحمن بامەرنی، تێکست و شرۆڤەکرنێن رەخنەیی، ل ٧٣.
44. هزرڤان، دێ نشتمانا خوە نازینم، ل١٢.
45. هزرڤان، دێ نشتمانا خوە نازینم، ل١٢.

46. عبدالرحمن بامەرنى، تێكست و شرۆڤەكرنێن رەخنەيى، ل ٧٣.
47. هەمان ژێدەر، ل ٧٣.
48. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
49. هزرڤان، دێ نشتانا خوە نازينم، ل١٢.
50. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
51. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
52. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
53. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.

ليستا ژێدەران

ئێک: پەرتووک ب زمانێ عەرەبى

-1 إندريك أندرسون مبرت، ت.د.الطاهر أحمد مكي، (1991)، مناهج النقد الادبي، مكتبة الاداب، القاهرة، ط1.

-2 باقر جاسم محمد، (مارس2009)، نقد النقد أم الميتانقد (محاولة في تأصيل المفهوم)، مجلة عالم الفكر، العدد3، مجلد37.

-3 تزيفتان تودوروف، ت.د. سامى سويدان، (1996)، نقد النقد (رواية تعليم)، دار الشؤون الثقافة العامة- وزارة الثقافة و الاعلام، بغداد- العراق،ط2.

-4 د. نادية هناوي سعدون، الاشكالية الوضائفية مابين نقد النقد و النقد العربي.

-5 د.ميجان الرويلى و د.سعد البازعي، (2005)، دليل الناقد الادبي، دار البيضاء- المغرب، بيروت- لبنان، ط4.

-6 رشيد هارون، (خزيران2012)، الاسس النظرية النقد النقد، العدد1، مجلد2.

a. http://www.addustour.com/articles/96889 7-27-8-2018

-7 محمد الداهي، (الخميس 13اكتوبر2013)، نقد النقد، جريدة الخليج، دار الخليج.

-8 نادية هناوى سعدى، نقد النقد بين الادبي و الثقافي، صحيفة القدس العربي.

a. http://www.alkhaleej.ae/supp/page/99419 9de=ad53-488- 8b2abfe7dd5bfae.sep18/2017.

دوو:نامێن ئەكاديمى

-9 بدرة قرقرى، (2015-2016)، نقد النقد في المغرب العربي، اطروحة دكتوراه، جامعة أبي بكر بلقايد،كلية اداب و اللغات.

-10 جموعي سعدي، (2013-2014)، نقد النقد في الثقافة العربية المعاصرة: دراسة نقدية في مشروع محمد لطفي اليوسفي، اطروحة دكتورا، جامعة الحاج لخضر-باتنة.

سێ: ب زمانێ كوردى

-11 بەشير مزورى، ئاينەک ژ ئەڤينێ، ژڤى مالپەرى هاتييە http://bashirmizory.blogspot.com/2014/03/6/blog-post.html

-12 هزرڤان، (شوباتا ٢٠١٣)، دێ نشتانا خوە نازينم، گۆڤارا چاڤدێر، ژمارە١٢٣.

6.پرواز

*- لدور رۆل و چەوانييا جەندەربوونا ژن و زەلامى وشێوازێ سەرەدەريكرنێ دگەل واندا دئايينێ يەهوديدا ، بنێرە ئەڤان ژێدەران كو شروڤەكرنێن (تەورات – عهد القديم) ن:

أ-التلمود 6 اجزاو كامله من المشناه ، تقديم: : محمد خليفه حسن، تحقيق : مصطفى عبد العبود، دار گيبه ، القاهره ، 2008، ص 231 ولجهێن جودا جودا .

ب- كتاب اسفار موسى ، ترجمه من العبرانيه واللغه اليونانيه ، گبع فى بيروت بنفقه الجمعيه البريگانيه والاجنبيه لاجل انتشار الكتاب المقدس ، 1982، ص7.

**- لدور سيمايێن جەندەربوونا مەرجدار و جيياواز يا ژن و زەلامى د ئايينێ مەسيحيدا و جودا يەهەديەتێ ، بڤەگەرە شلۆڤەكرنا تێكستێن (ئيجيل) ێ كا چەوان تەماشەى ئەڤى بابەتى كرييە :

ا- ئينجيل لوقا لەگەڵ ڕوونكردنەوەى پێويست ، كۆمەڵەى نێو دەولەتى كتێبى پيرۆز نوسينگەى كوردستان ، هەولێر ، 2005،ل 100 و لجهێن جودا جودا .

ب- جيفرى باردەر ، سێكس لەئايينەكانى جيهاندا ، و: سەعيد بەشير خەرپانەيى ، چ (1) ،چاپخانا گەنج ،سلێمانى، 2011، ل 291- 298.

ج- سەنگەر نازم ، وێنەى پياو لەشيعرەكانى كەژال ئەحمەد و فەروغى فروخزاددا، چ(1) ، چاپخانەى (كارو) ، 2021، ل ل 29- 46.

(س) يێن ڕاستيدەر و دروست دڕەوانەكرنا بنەمايێن حەلالكرنا جەندەربوونا ژن و زەلامى – جەندەر ب واتايا نويخواز يا هەڤچەرخ_ د ناڤ جڤاك و كۆمەلگەها مەسيحيدا.

بنەمايێن لەنگ و هشك يێن د ئايينێ يەهودى ومەسيحييدا ڕەنگڤەدايين ، بوونە زەمينە بۆ ئايينێ ئيسلامێ كو ڕاستڤەكرنێن ڕيشالى د وان بنەمايێن جەندەريدا ڕەنگڤەددەن .ئەڤجارئەڤە دێ بيتە مژارا بابەتەكێ دى يێ پشتى ئەڤى بابەتى.

* خۆرادەستكرنا شەرعى بۆ مەلايى ژبۆ پێڤە خواندنێ و عەزماندنى، لدويڤ داب و نەريتێن ئيسلامێ كو دناڤ جڤاكێن رۆژهەلاتا ناڤەراستدا هەتا نهۆ د بەرودەوامن مينا نەريتەكێ نوژدارييا ئايينى، هەروەسان دئايينێن دێن ئاسمانيدا دهێتە پەيرەوكرن.